

En brudgum i himlen i stället för på jorden

*Under medeltiden var
klosterlivet ett livsalternativ framför
allt för överklassens kvinnor. Lena Eskilsson beskriver
här klostrens utveckling och vad klosterlivet kunde innebära för
kvinnorna. Hon ger också en beskrivning av den
sk beginnelse som var ett alternativ
till klosterlivet.*

Att klosterlivet skulle vara ett tilltalande livsalternativ föresvävar väl få kvinnor idag. Nunnan, en kvinna som avstår från den jordiska sexualiteten för den himmelska kärlekens skull, är ingen förebild längre.

Medeltiden, vars kultur var genomsyrad av kristna värderingar på alla områden, såg med andra ögon på klostren. I en tid då vardagen på ett självklart sätt innehöll böner och lovprisningar till Gud i högt och lågt, var det en ärad livsväg för både män och kvinnor att i klostret leva fullt ut för de religiösa ritualerna. En annan viktig grund till klosterlivet var det höga värde man satte på ett liv i celibat och jungfrudom.

Celibatet, värderades allmänt högre än äktenskapet i den tidiga kristendomen. På 300-talet populariserades celibatet och jungfrudomen, vilket innebar att ett socialt och religiöst acceptabelt, t o m rekommendabelt, alternativ till äktenskap uppkom. De kvinnor som tidigare tagit steget att leva i kyskhet och religiös kontemplation hade fått söka sina egna former att bo och försörja sig, men nu började man leva tillsammans i mindre grupper, systerskap, och de första enkla kvinnoklostren uppstod.¹

De första nunnereglerna formulerades på 500-talet. Det var också det århundrade då hela klosterväsendet fick sin första enhetliga plan, utformad av Benedikt av Nursia. En för framtiden viktig del var att studier inkluderades i klosterlivets ledstjärnor arbete och askes. Klostren blev därför under lång tid de

enda institutioner som gav kvinnor tid och möjlighet till regelbundna studier, och ur detta perspektiv är klostren en viktig del i kvinnans intellektuella historia. Det är dock inte det enda sättet att se och bedöma de kvinnliga klostrens betydelse. För de flesta kvinnor som 'valde' klosterlivet var antagligen möjligheten till intellektuell verksamhet av underordnad betydelse. Många kom till klostren av andra skäl och klosterlivet fortsatte att attrahera kvinnor långt efter klostrens intellektuella och kulturella guldålder.

Klostret som livsalternativ

I första hand får man se klostren som ett alternativ till äktenskap och vad det innebar. Det kunde vara ett frivilligt eller påtvingat alternativ, man ville inte, eller kunde inte, gifta sig. Men det var inte ett alternativ för alla kvinnor, framför allt av det skälet att det fordrades pengar för klosterinträde.² Under högmedeltiden fanns också ett visst kvinnoöverskott, som blev ett problem framför allt för överklassen genom att den fick svårigheter att försörja sina ogifta döttrar på ett anständigt sätt. Klostren sågs då som en lösning på denna medeltidens 'kvinnofråga'.³ För underklassens döttrar fanns andra lösningar, även om klostren även för dessa kunde fylla en viss funktion som arbetsgivare.⁴

I realiteten var alltså klosteralternativet öppet enbart för högättade och välborna kvinnor. Men att avsäga sig sitt kön och leva

i fattigdom och kyskheter var ändå en möjlighet för betydligt större grupper av kvinnor. Man kunde ansluta sig till beginnelse (se sid 21), som innebar att man levde ett slags klosterliv utanför murarna, enskilt eller tillsammans med andra kvinnor.

Det fanns alltså under medeltiden olika sätt att leva utanför det traditionella kvinnolivet. Vad som förenade alla dessa kvinnor var att de avsåg sin sexualitet. Vare sig detta var frivilligt eller inte uppnådde de härmed flera fördelar: skydd mot sexuella övergrepp, befrielse från ständiga havandeskap och barnsörder, som ledde till ett snabbt åldrande och en tidig död, befrielse från en godtycklig behandling från faders och äkta mäns sida och, för adelsdamernas del, befrielse från tvånget till strategiska äktenskap i det manliga spelet om jorden.

Så att leva med en brudgom i himlen innanför eller utanför klostermurar var antagligen både ett säkrare och mera utvecklingsbart sätt att leva för medeltidskvinnan.

För att förstå att kloster och kyskhetsliv kunde bli ett livsalternativ för kvinnan är det nödvändigt att gå in lite mera på klosterväsendets utveckling i förhållande till den sociala utvecklingen under medeltiden, och de teorier om kvinnligheten som detta gav upphov till.

Klosterväsendets utveckling

När klosterväsendet organiserades på 500-talet blev klostren ställda i kyrkans tjänst och under biskoparnas kontroll. Tyngdpunkten i kyrkans religiositet blev i själva verket förlagd till klostren. Det stora europeiska kristningsarbetet leddes av munkar och nunnor, som drog ut till hedniska trakter för att förkunna och sprida Guds ord.⁵ Benediktinklostren som bredde ut sig över hela västerlandet blev plantskolor för materiell och andlig odling och växte till framgångsrika institutioner med stor makt och rikedom. Kloster grundades ofta på initiativ av världsliga donatorer. Det var inte ovanligt att kungar och drottningar, adelsmän och furstinnor skänkte land och lät bygga kloster när ett land kristnades. Kvinnorna hos de nykonverterade 'barbariska' folken visade ett

särskilt stort intresse för klosterliv och sökte gärna det skydd den kristna religionen erbjöd sina döttrar.

Donatorerna kunde utöva ett ganska stort inflytande på 'sitt' kloster och använda det för personliga syften, t ex som uppfostringsanstalt och skola för sina barn, som sjukhus, hotell och ålderdomshem. För de kvinnliga donatorerna var detta inflytande av särskild betydelse. De kunde exempelvis sätta sig själva eller sina döttrar som abbedissor i klostren och därmed få positioner med sådan makt och sådant inflytande som knappast annars var möjligt för kvinnor.⁶

Under hela den tidiga medeltiden (ca 500—1100) hade klostren en nyckelställning i tidens religiösa och kulturella liv. De var tämligen fria och självständiga och genom sitt landinnehav en betydande ekonomisk och politisk maktfaktor. Under senare delen av den här perioden hade klostren sin glansperiod, framför allt de kvinnliga, och det var under de här århundradena som de berömda nunnorna och abbedissorerna levde.

Men med yttre makt och rikedom följde ett förvärldsligande och klosterordningens absoluta grundvalar, fattigdom, kyskheter och lydnad ruckades. I detta läge uppstod rörelser som strävade efter att reformera klosterväsendet och leda det tillbaka på den smala stigen. Reformrörelserna innebar till att börja med att klosterlivet vitaliserades, men reformeringen och uppkomsten av nya ordnar innebar efterhand en ökad centralisering. För nunneklostrens del innebar detta att abbedissorernas makt minskade, liksom de kvinnliga donatorernas inflytande.

Reformrörelsernas konsekvenser

Den utveckling som reformordenarna förde med sig kom att få skilda konsekvenser för män och kvinnor. I sin iver att bekämpa världslighet intog vissa reformrörelser en restriktiv hållning till studier utöver de bibliska. Det blev mera vanligt att munkar prästvigdes och man lade större vikt vid de religiösa rutinerna. Nunnorna prästvigdes inte och munkklostren stärkte därmed sina positioner i förhållande till nunneklostren.⁷ Samtidigt innebar universitetens uppkomst

att klostrens betydelse som bildningscentra kraftigt minskade. Dessa båda faktorer fick till följd att klostrens intellektuella standard sjönk. De begåvade ynglingar som förut gått till klostren för bildning och utbildning vandrade nu vidare till universiteten, där den nya lärdomen utvecklades. Men universiteten var stängda för kvinnor, så den möjligheten fanns inte för begåvade jungfrur!

På 1200-talet grundades de två stora tigarordnarna, dominikanerna och franciskanerna, som representerar den sista stora epoken i klosterväsendets historia. I dessa ordnar förenades andlighet och intellektualitet och de blev det nya tabkelivets spjutspetsar. De förde en rörlig och utåtriktad verksamhet och med sin starkt centraliserade ordensledning blev de på olika sätt viktiga verktyg i påvekyrkans maktutövning. Men i dessa högmedeltidens stora ordnar fick kvinnor aldrig den ställning och makt de kunde ha i de gamla ordnarna. Nunnorna-kvinnorna fick aldrig chansen att ta del av den nya utvecklingen, det nya tänkandet eller att utveckla det gamla. Därmed bröts kvinnans intellektuella historia för lång tid framåt.

Den svaga kvinnan

Fortfarande erkändes och accepterades dock kvinnors andliga behov, men det fanns en tendens hos lärda män och teologer att nu framhäva kvinnors *särskilda* behov av religiös ledning. Detta ligger i linje med det dualistiska tänkande som återupprättas under högmedeltiden. Kvinnan var ond eller god, Eva eller Maria, men alltid något annat än mannen.⁸ I konsekvens härmed kunde man hävda att kvinnan antingen var så svag och karaktärlös att hon lättare än mannen utsattes för köttets frestelser och därför borde stängas in i kloster och där leva under fasta rutiner, eller också var hon så spröd och förädlad att hon måste skyddas bakom klostermurar. I bägge fallen behövdes manligt stöd och beskydd.

Pierre Abélard, en av 1100-talets stridbara intellektuella, får representera den begynnande utvecklingen och accentueringen av dessa tankegångar. Hos Abélard kan man egentligen finna uttryck för bägge uppfatt-

ningarna, eller närmare bestämt det som förenar dessa, nämligen kvinnans svaghet.⁹ Abélard har kanske blivit mest känd för romansen med sin elev Héloïse, en intelligent och passionerad kvinna, som efter kärlekshistoriens snöpliga slut motvilligt gick i kloster och senare blev abbedissa. Det är i deras berömda brevväxling som Abélard uttrycker sina idéer om kvinnan.

'Abailard låter här *kvinnan* framträda som typen för den nya människan i motsats till samtidens asketiska eller könsstolta män, som inte har annat för ögonen än makt och ära (såväl i himlen som på jorden) /.../ Kvinnan får företräda den själsligt förfinade människan, som på ett inre plan kan umgås med Gud, som ande och som en innerligt tillgiven vän'.¹⁰

När Héloïse ber Abélard om råd i fråga om regler för sitt kloster kommer dessa värderingar till uttryck. Han är full av omsorger för nunnorna och förespråkade dubbelkloster, som tidigare var ganska vanligt, där munkarna skulle ta hand om och sörja för nunnornas materiella och andliga välfärd. Som förebild ta han Josef och aposteln Johannes som fick i uppdrag att ta hand om en kvinna — Jesu moder — utan att ha några sexuella kontakter med henne.

De nya ordnarna

Dessa och liknande idéer möttes inte av någon större entusiasm av de nya ordnarna, dels kanske pga rädsla för skadligt kvinnligt inflytande, även om det kom från nunnor, dels det rent praktiska besväret pga den stora tillströmningen till kvinnoklostren. Visserligen hade i stort sett alla ordnar kvinnliga grenar — om än inte officiellt — men från ordensledningarna var man negativt inställda och låtsades som om dessa inte existerade. Det fanns dock enskilda personer inom ordnarna som hade en annan inställning. Cisterciensorden som grundades på 1100-talet får representera detta förhållande. Dess kloster blev kulturpionjärer i fråga om jordbruk, boskapsskötsel, vinframställning, teknisk utveckling, utbildning, sjukvård, arkitektur. Orden beskrivs som mycket 'maskulin' och kvinnofientlig, den avvisade tanken på dub-

belkloster och den officiella hållningen var att man inte ville ta emot kvinnor. I realiteten var det dock en rad kvinnokloster som levde efter de cisterciensiska klosterreglerna. När de ansökte om att bli upptagna i orden, fick de ibland stöd från enskilda abbotar som lovade ta hand om dem och i praktiken knöts de till orden.¹¹

Centralisering och byråkratisering

Under högmedeltiden (1100—1350) försämrades kvinnans ställning reellt både innanför och utanför klostermurarna, även om 1100-talet uppvisade en blomstrande klosterkultur, i de kvinnliga såväl som de manliga klostren. Men de egenskaper som karaktäriserade medeltiden, centralisering och byråkratisering, förde på sikt med sig minskat kvinnligt inflytande. När feodalsamhället började organiseras uteslöts kvinnorna från den nya centraliserade maktens institutioner på alla områden; universiteten, den kyrkliga och världsliga administrationen, de nya klosterordnarna. Med adelns vacklande makt följde en hårdare centralisering av jorden. Det blev viktigare att säkra jorden på en hand — den äldste sonens — än att ge döttrarna något arv. Byråkratiseringen innebar en ökad professionalisering — förvaltare, informatorer och läkare tog över de uppgifter kvinnor kunde ha haft.¹²

Kvinnans uppgifter kom nu mer och mer att definieras som tillhörande den privata sfären, medan det tidigare under medeltiden inte funnits en lika klar distinktion mellan offentlig och privat sfär och inte heller varit självklart att kvinnan skulle höra till den sistnämnda.¹³ Högmedeltidens dualistiska tänkande visar sig också i dess teorier om kvinnokönet.

Abélard, som stod på gränsen mellan tidig medeltid och högmedeltid, uttryckte främst den ena sidan av detta särartstänkande — kvinnan var något bättre och ädlare än mannen. Thomas ab Aquino, högmedeltidens störste filosof, får representera den andra. Thomas ab Aquinos filosofiska system utgjorde en syntes mellan antikt och kristet tänkande där Aristoteles var den antika auk-

toriteten. Detta innebar att även Aristoteles biologiska teorier anammades, som nästan ger kvinnan enbart en biologisk funktion i tillvaron. Och om detta biologiska, kroppsliga inte alltid beskrevs som direkt ont, så stod det åtminstone alltid lägre än det andliga, som mannen representerade.

Hur reagerade då kvinnor på dessa försämrade förhållanden? Ja, om kroppen = sexualiteten var det stora felet med kvinnan, låg det kanske nära till hands att 'välja bort' detta. Och den möjligheten fanns fortfarande. Beginrörelsen uppstod på 1200-talet och efterfrågan på klosterplatser var stor. Ett liv i kyskhet var tydligen det enda som kunde ge skydd, respekt och självständighet...

Kvinnligt klosterliv

Låt oss se lite mera konkret på vad ett sådant liv kunde innebära. Om kvinnligt klosterliv finns en mycket fascinerande och levande beskrivning i medeltidshistorikern Eileen Powers digra framställning *Medieval English Nunneries 1275—1535*.¹⁴ Boken handlar alltså om de engelska klostren, under en period när klosterväsendet fått en kraftigt minskad kulturell betydelse, när den intellektuella och andliga standarden sjönk och när medeltidens antifeminism nått sin kulmen. Här är det alltså lättare att se klostren som något mera än möjligheten till intellektuell och andlig verksamhet. Powers studie beslyser speciellt klostrens funktion som alternativ till det världsliga kvinnolivet.¹⁵

De kvinnor som fanns i dessa engelska kloster tillhörde nästan uteslutande överklassen och aristokratin. Man fick sin hemgift till ett världsligt gifte eller till det gudomliga. Till det senare var hemgiften i allmänhet lägre och för familjer med många döttrar att gifta bort, var klostervigningen ett sätt att sörja för döttrarnas framtida bärgning. Att man som Kristi brud skulle behöva hemgift var naturligtvis emot alla klosterregler, men klostren var helt beroende av dessa penningtillskott och sätten att kringgå förbudet var många. Ett annat skäl till att klostren kom att fyllas med de högre samhällsklassernas kvinnor var, att de var de enda som hade möjlighet att uppfylla de inträdeskrav som de flesta

kloster hade: att kunna läsa, skriva och sjunga.

Att gå i kloster var det självvalda eller påtvingade alternativet till äktenskap och familjeliv med eller utan särskild religiös kallelse. För dessa kvinnor blev nunnelivet nästan ett yrke som gav möjlighet till utveckling och karriär. Klostret var ju inte enbart en religiös institution, det var också en social och administrativ enhet med många olika arbetsuppgifter. Även i klostret måste man laga mat, tvätta och städa, ta hand om barn och gäster, kanske gamla och sjuka, förutom förberdelserna för alla de religiösa ritualerna. Klostret hade kanske trädgård, jordbruk, boskap som måste tas om hand. För allt detta hade abbedissan huvudansvar. Vid sin sida hade hon sedan personer som ansvarade för var sitt specialområde. De viktigaste av dessa funktioner utfördes av 'the prioress' som stod närmast abbedissan i status. Hennes huvudsakliga ansvarsområde var utbildning och träning av nunnor och noviser, samt uppfostran av de barn som vistades i klostret. 'The sacristan' skötte räkenskaperna, ansvarade för all tillverkning inom klostret, försäljning och inköp, skötte klockringningen, tände ljusen till första tidegården och släckte efter den sista. 'The cellaress', kokerska och munskänk, ansvarade också för jordbruket, trädgården och de anställda. 'The chamberess' var föreståndare för klädkammaren. Körsången övades och leddes av 'the chantress' och 'the infirmarian' ansvarade för vården av gamla och sjuka. Till dessa ämbeten skulle nunnor med erfarenhet väljas. I Abélards brev till Héloïse angående klosterregler fanns ytterligare en rekommendation; att till ämbeten inte välja de mest studiebegåvade nunnorna!¹⁶

Klostret kunde också vara en avstjäpningsplats för flickor man ville gömma för världens ögon; fysiskt och psykiskt sjuka, handikappade, 'oäkta' barn, samt en reträttplats för änkor och äldre kvinnor. Det hände to m att gifta kvinnor lämnade man och barn för klosterlivet. För dessa var skälet en stark religiös kallelse eller en stor klivenhet inför det äktenskapliga livet, som i en av de medeltida källor Power citerar, beskrivs som 'a licking of honey off thorns'.¹⁷

Studier och arbete

De benediktinska klosterreglerna såg studier tillsammans med böner och arbete som basen för klosterlivet, och detta var ju skälet till att klostren kunde erbjuda även kvinnor möjlighet till intellektuell utveckling. Men ser vi till den period som Power behandlar var alltså den intellektuella standarden inte speciellt hög. De kvinnor som antogs som noviser förmodades kunna läsa och sjunga, men alla kunde inte skriva. Språkkunskaperna var bristfälliga. Latin kunde bara några få. Detta var så bekymmersamt att man var tvungen att översätta exempelvis klosterreglerna, och annat som det var extra nödvändigt att nunnorna kunde förstå, i första hand till franska som många nunnor kunde något så när eftersom det var överklassspråket. Men mot slutet av den undersökta perioden, fr o m 1400, var också franska språket tämligen okänt och klosterreglerna fick översättas till engelska.

De böcker som fanns på klostren och lästes var övervägande av religiös karaktär. Vid sidan av läsandet var spinning och sömndad det man sysslade med under arbetstimmarna. Engelskt broderi var berömt under medeltiden och en del av detta utfördes av nunnor, förutom att det mesta av altarklädnader och dylikt sömmades av nunnor. Eventuellt tog de emot beställningar utifrån på broderi för att förbättra klostrens ekonomi. Nunnorna var också något läkekunniga och klostren tog ibland hand om sjuka och gamla även om det inte alltid var nunnorna själva som skötte dessa utan tjänstefolket.¹⁸

Uppfostran av barn

En vanlig syssla för nunnorna var att ta hand om barn! Återigen av finansiella skäl var det vanligt att klostren tog emot barn för uppfostran och undervisning. Både pojkar och flickor kom på detta sätt att vistas i klostren kortare eller längre tid. En del flickor stannade kvar som noviser för att sedan bli nunnor, medan pojkarna bara fick stanna kvar så länge de var barn, åldersgränsen varierade mellan 6 och 10 år.

Men klostren var inte medeltidens (flick-)skolor i någon mer allmän bemärkelse. Det

Själporträtt av Guda, nunna på 1100-talet. Ur: Sibylle Harksen, La Femme au Moyen Age, 1974.

vara bara förmögna barn som togs emot eftersom skälen var finansiella. Och kvaliteten på den undervisning som bedrevs var ju helt avhängig nunnornas kompetens som lärare, vilken vid den här tiden inte var särskilt hög. I bästa fall lärde sig barnen läsa, kanske skriva, några böner.

De flesta kloster var små enheter på 10–20 nunnor och detta begränsade barngruppernas storlek. Det var sällan fler barn än nunnor, och det var vanligt att nunnorna tog hand om var sitt barn. Bruket med barn i klostren betraktades alltid från biskopar och ordensledning som avsteg från klosterreglerna, men liksom man var tvungen att acceptera 'hemgiften' till klostren fick man också acceptera barnen. Att det här bruket betraktades med oblida ögon berodde förstås på att barnen innebar svårigheter att hålla på klosterdisciplinen. När nunnorna dessutom hade var sitt barn blev förhållandena lätt personliga och privata. Barnen sov med nun-

norna i cellen eller sovsalen och det var med överallt, ibland även i mässan där de bråkade och förde oväsen!¹⁹

Reaktioner mot rutinerna

Enligt klosterreglerna skulle det dagliga livet i klostren följa strikta rutiner. De flesta klosterordningar härrörde från benediktinernas, vars målsättning var att upprätta regler för ett varierat och stimulerande liv genom en kombination av arbete, studier och gudstjänst. När välståndet steg i klostren deltog munkarna och nunnorna allt mindre i det praktiska arbetet, som istället utfördes av anställda lekbröder och leksystrar. Universitetens uppkomst medförde att den intellektuella standarden på klostren sjönk och att studierna där minskade i omfattning och kvalitet. Kvar var gudstjänsten som skulle vara själva hjärtat i allt klosterliv, men när inte denna ingick som ett naturligt avbrott i ett

övrigt välorganiserat liv kom den att uppfattas som tråkig rutin.

Det är viktigt att understryka att reaktionen mot den begynnande 'tråkigheten' fanns både i munkklostren och nunneklostren vid den här tiden. För nunnorna hade dock monotonin blivit större. I ännu högre grad än munkarna hade de förlorat sina tidigare traditioner av arbete och studier. Desutom kom ju kvinnor ofta till klostren av skäl som inte var religiösa — även om detta också kunde gälla för män.

Reaktionerna tog sig olika uttryck, man slarvade med tidegårderna, kom för sent eller inte alls. Framför allt gällde detta dygnets första och sista tidegård, matutin (kl 2) och kompletorium (kl 19 eller 20). Till matutin var man kanske för trött 'for the nuns were prone to sit up drinking and gossiping after compline, instead of going straight to bed.'²⁰

Mässan rabblades igenom snabbt och självlöst, man utelämnade början och slutet av meningar, hela meningar; vid körsången började den ena gruppen sjunga innan den andra slutat osv.

Även på andra sätt reagerade nunnorna på klosterrutinerna. Det var särskilt tre saker som visiterande biskopar chockerades över och anmärkte på. Det var 'the three D (dances, dresses, dogs)'. Nunnorna var mycket förtjusta i kläder och använde guldsmycken och bälten, hårprydnader, slitsade tunikor och uringade klänningar i lysande färger och av dyrbart material, pälsverk. 'Dogs' står för husdjur i allmänhet även om hunden var det vanligaste. Power utesluter inte att hundarna kan ha använts till jakt! Men nunnorna hade också tex apor, fåglar, kaniner. Ibland togs djuren med till kyrkan — tillsammans med barnen. Inte undra på att biskoparna hyste farhågor för klosterdisciplinen! I den medeltida kyrkoordningen fanns ingen plats för dans, speciellt fick det inte förekomma vid klostren. Men även i detta fall gick nunnorna emot reglerna och i räkenskapsböcker kunde man finna kostnader för dans och festligheter, öl, kakor och musikanter.

Allvarligare än dans, vackra kläder och husdjur var reaktioner som gick direkt emot de gamla klostrens grundvalar, isoleringen

från omvärlden symboliserad av klostermurarna och förbudet mot privata ägodelar. Om man ser kvinnligt klosterliv i första hand som ett alternativ till äktenskap är det emellertid lätt att förstå dessa världsliga vanor och nöjen. Man får då betänka att klostren under medeltiden var en så fast och etablerad institution, att det var svårt för biskopar och andra som hade att vaka över klostren att finna verkningfulla sanktioner mot nunnor som satsat tagit klosterlivet i egna händer.

Världsligheten orsakades av att kontakterna med omvärlden ökade och att man gjorde avsteg från det gemensamma livet. Vänner och bekanta kom på besök. Dessutom hade ju klostren ofta inneboende, folk på resa, kvinnor som av olika skäl ville eller måste dra sig undan världen ett tag. Nunnorna lämnade också klostren för att besöka hemmen, andra kloster, både manliga och kvinnliga, göra pilgrimsresor, tom besöka tavernor och värdshus. E Power berättar om en nunna som

'on Monday last did pass the night with the Austin friars at Northampton and did dance and play the lute with them in the same place until midnight /.../ and on the night following she passed the night with the Friars preachers at Northampton, luting and dancing in like manners.'²¹

Avsteg från det kollektiva livet tog sig flera uttryck. Klostren delades tex upp i mindre hushåll och man åt inte alla tillsammans utan i dessa mindre grupper. Hushållen höll till i särskilda rum som blev mer och mer privata. När det gällde eget ägande var förbudet mot privata ägodelar i många kloster helt åsidosatt. Nunnorna hade både pengar och egna saker och en del kloster liknade mest internat där man fick husrum och en snålt tilltagen matranson, men i övrigt betalade det mesta man behövde ur egen ficka. Var fick då nunnorna sina pengar ifrån? Power nämner några olika källor, bl a blev det ganska vanligt att varje nunna årligen fick en summa pengar av klostrets tillgångar, framför allt tänkt för kläder. Andra källor var gåvor, inkomster från eget arbete, tex broderi och sömnad och ibland betalades uppehållet för barn direkt till den nunna som tog hand om det enskilda barnet.

De klosterförhållanden som Power beskri-

ver gällde alltså de engelska klostren under en viss tidsperiod. Även om det liv som levdes i klostren varierade mycket mellan olika hus, kan ändå de engelska förhållandena belysa den funktion som kvinnoklostren i varierande grad kunde ha under senare delen av medeltiden. I sämsta fall kunde förstås ett klostrets 'världslighet' innebära ett destruktivt förfall som inte alls gagnade dess invånare, men i bästa fall kunde det innebära ett gott liv.

Beginerna

Klosterliv var alltså ett alternativ för välbärgade kvinnor — i den mån det över huvud taget fanns några klosterplatser att tillgå. Att leva som begin var en annan möjlighet.²²

Beginrörelsen som uppstod i början av 1200-talet i Tyskland, Nederländerna och Nordfrankrike var en begränsad rörelse jämfört med det gamla etablerade klosterväsendet. Ett liv som begin skilde sig från kvinnligt klosterliv på flera intressanta punkter. Rörelsen uppstod huvudsakligen på kvinnligt initiativ, men hade ingen egentlig grundare och man följde inga definitiva levnadsregler. Den kvinna som blev begin avlade ett kyskhets- och fattigdomslöfte (som dock inte var lika bindande som ett klosterlöfte) inför en präst och klädde sig i en speciell gråbrun dräkt. Sedan kunde hon leva på olika sätt; tillsammans med sin familj i hemmet eller tillsammans med andra kvinnor i särskilda hus. Beginhusen kunde sinsemellan vara mycket olika. Kvinnorna valde en ledare och huset hade vissa elementära förordningar, men man hade stora möjligheter till självbestämmande i personliga och religiösa frågor.

Beginerna försörjde sig på eget arbete, de hjälpte till med sjuka, vid begravningar, uppfostrade och undervisade barn eller arbetade inom den framväxande textilindustrin.

Beginrörelsen hade en liknande bakgrund som det kvinnliga klosterlivet. Även om den hade en socialt mycket bredare rekryteringsbas än klostren, får man se också beginrörelsen som ett anständigt alternativ till äktenskap för *fattiga* överklassflickor och sådana som inte fick plats på de överfyllda klostren. Men beginrörelsen kan kanske också ses som

ett alternativ till klostren i en vidare bemärkelse. Den var kanske en kvinnlig reformrörelse, som på sitt sätt strävade efter att förverkliga fattigdomsidealet och kärleksbudet, utanför den centraliserade kyrkliga organisationen.

I en tid av stark fientlighet gentemot den världsliga kvinnan och omfattande kult av den jungfruliga Maria, och då äktenskap egentligen var den enda tänkbara 'försörjningen' för överklassens flickor, fanns en lösning som var socialt acceptabel. Kyskhetslivet som institution eller rörelse kunde innebära betydande fördelar för de medeltida kvinnorna, möjlighet att utforma ett eget och ganska fritt liv med varierat innehåll, förenat med gemenskap och systerskap om man så ville.

NOTER

1. *Woman and Religion*, Elizabeth Clark & Herbert Richardson (red), New York 1977, s 7f.
2. Eileen Power, *Medieval Women*, M M Postan (red), Cambridge 1975, s 89f.
3. *Women in Medieval Society*, ed. with an introduction by Susan Mosher Stuard, University of Pennsylvania Press 1976, s 11.
4. Eileen Power, *Medieval Women*, s 91.
5. Lina Eckenstein, *Woman under monasticism*, Cambridge 1896, s 477f.
6. Joann McNamara & Suzanne F Wemple, 'Sanctity and Power: Medieval Women' i *Becoming Visible. Women in European Society*, Renate Bridenthal & Claudia Koonz (red), Boston 1977, s 95ff.
7. Karen Glente, 'Beginhusene i 1200-tallet' i *Kvindestudier 5*, Nynne Koch (red), Köpenhamn 1981, s 154f.
8. *Women in medieval society*, s 8.
9. Avsnittet om Abélard bygger på *The letters of Abélard and Héloïse*, translated with an introduction by Betty Radice, Penguin Books 1974, s 183-270.
10. Friedrich Heer, *Medeltiden 1100—1350*, Stockholm 1966, s 81 får kommentera innehållet i brevväxlingen!
11. Sally Thompson, 'The problem of the cistercian nuns in the twelfth and early thirteenth centuries' i *Medieval Woman*, Derek Baker (red), Oxford 1978, s 227-252.
12. *Becoming Visible*, s 111ff.
13. *Women in Medieval Society*, s 10.
14. Eileen Power, *Medieval English Nunneries*

- 1275—1535, Cambridge 1922. Följande framställning om klosterlivet bygger i huvudsak på denna bok. Det stora grundläggande verket om kvinnligt klosterliv och helgonhistoria är annars Lina Eckenstein *Woman under monasticism*, Cambridge 1896.
15. En kort framställning som belyser en tidigare period i kvinnoklostrens historia ur ett likartat perspektiv finns i Joan Nicholson, 'Feminae gloriosae: women in the age of Bede' i *Medieval Woman*, Derek Baker (red), s 15-29.
 16. *The letters of Abélard and Héloïse*, s 219.
 17. *Medieval English nunneries*, s 40.
 18. a a s 236-260.
 19. a a 261-284.
 20. a a s 292.
 21. a a s 388.
 22. Avsnittet om beginerna bygger på Karen Glente, 'Beginnehusene i 1200-tallet' i *Kvindestudier 5*, Brenda M Bolton, 'Vitae Matrum: A further aspect of the Frauenfrage' i *Medieval Woman*, Derek Baker (red), s 253-273 och Mulieres Sanctae i *Women in Medieval Society* s 141-158.

L I T T E R A T U R

- Becoming visible*, RenateBridenthal & Claudia Koonz (red), Boston 1977.
- Eckenstein Lina, *Woman under monasticism*, Cambridge 1896.
- Heer Friedrich, *Medeltiden 1100—1350*, Stockholm 1966.
- Kvindestudier 5*, Nynne Koch (red), Köpenhamn 1981.
- The letters of Abélard and Heloise, translated with an introduction by Betty Radice*, Penguin Books 1974.
- Medieval woman*, Derek Baker (red), Oxford 1978.
- Power Eileen, *Medieval English nunneries 1275—1535*, Cambridge 1922.
- Power Eileen, *Medieval women*, M M Postan (red), Cambridge 1975.
- Woman and religion*, Elizabeth Clark & Herbert Richardson (red), New York 1977.
- Women in medieval society, ed with an introduction by Susan Mosher Stuard*, University of Pennsylvania Press 1976.

S U M M A R Y

A bridegroom in heaven rather than on earth

In the Middle Ages, when prayer and praise of God were a mode of life very highly regarded, it was an honourable and respectable way of life for

women to take the vow and become a nun. It was also the only way in which opportunities for education, organisation and responsibility were given — these being not easy for women to find elsewhere. In the later Middle Ages, nunneries may not have always made the best use of these opportunities, but in general they provided women with openings for a profession and a career. For women of noble birth, life as a nun was also an alternative to marriage. This may have been a voluntary or forced alternative, but the 'career' of virginity meant an escape from male domination and the very real danger of childbearing in that era.

Celibacy and virginity, as advocated by St Paul, were popularized in the 4th century. Earlier, women who rejected sexual life were left to their own resources in finding suitable places of residence and means of support. From the 4th century onwards, however, women began to gather in convents. In the 6th century, monastic life was organised and the first set of rules, applicable to nuns, were set down. The profession of celibacy for women was now formally organised in the institution of the convent.

During the early Middle Ages, convents became an important factor in the spreading of Christianity in Europe and they became important centres for culture and religion. As the convents grew in wealth and power, their worldliness increased. This led to a monastic revival in the 11th and 12th centuries. Study now came to run along a narrow groove since the monastic reformers favoured devotional study only. At the same time, the universities began to emerge. The importance of the convents in the leadership of society began to decline. As a result, this meant a decrease in educational and intellectual standards at the convents. Some of the progressive male monasteries lessened the loss they felt by securing a house at the universities to which they sent their most promising pupils, but since the universities excluded women this was not possible for promising nuns and maidens.

To some of the new, highly centralised, reformed orders women were not welcome and after the monastic revival they never gained the influence and importance they could have had in the older orders of St Benedict. In the 12th century, secular society was quick to follow the lead of the church. With the proliferation of the new centralized church and state institutions, the active influence of women was steadily restricted.

From 1100, anti-feminism began to grow and this was expressed in literature and in theories. An example is Thomas Aquinas (1225—1275),

regarded as the greatest of scholastic philosophers, who accepted and supported the Aristotelian biological theories about maleness and femaleness, which attributed women a reproductive function only. This misogyny produced its reaction. Since sex seemed to be the problem, one solution for women was to reject sexual life! In different ways this was still a possible alternative for many medieval women. However the nunneries provided a career mainly for girls of gentle birth and were relatively few in numbers. Another possibility was to become a béguine. The béguines followed no definite rules of life, they had no real founder and they imposed no irreversible vows on their adherents. Their aims were chastity and the renunciation of worldly goods and they lived by the labour of their own hands.

The medieval nunneries were the only alternative to marriage for noble girls and thus recruited they performed a number of functions and served

the women in them in different ways. Certainly some girls went into them with no particular aptitude for religious life. From this perspective Eileen Power's *Medieval English Nunneries 1275—1535* provides an interesting study. Power's study shows how the standard of education and internal discipline decayed in the later centuries. The nuns reacted to the monastic routines in a variety of ways. They had a tendency to come late to monastic hours and slip out before the end of the service or to gabble through the service as quickly as possible in order to get them over. The three D's (dances, dresses, dogs) drew special condemnation.

Lena Eskilsson
Idéhistoriska institutionen
Umeå Universitet
901 87 Umeå
Sweden